

הימים ימי ערב פסח, וגב' כהן מנקה את הכניסה לבית, ולשם כך תלתה את הקורקינט של הילדים על המעקה בחדר המדרגות. והנה הגיע ראובן בן השלוש, ושיחק עם הקורקינט התלוי, ודחפו מעט, והקורקינט נפל ארבע קומות ופגע בעוברת אורח, גב' לוי, באופן שנזקקה לריפוי וגם ניזוקה בבגדיה. מי צריך לשלם את הוצאות הנזק והריפוי של גב' לוי?

- א. קטנים פגיעתן רעה ופטורים מתשלום.....
- ב. אור זרוע: קטנים שהזיקו ישלמו כשיגדלו.....
- ג. פסקים חלוקים בדעת הב"ח.....
- ד. הבנה באור זרוע לחייב את הקטן.....
- ה. הלכה לפטור מלשלם.....
- ו. ראוי לשלם ככפרה כשיגדל.....
- ז. אבנו, סכינו ומשאו שנפלו מהגג.....
- ח. האם קטן הוא רוח מצויה?.....
- ט. רוח מצויה מזומנת.....
- י. כוח המשיכה אינו כוח אחר.....
- יא. אישון משום חיציו או משום ממונו.....
- יב. אישון משום ממונו פטור מריפוי.....
- יג. ממציא את עצמו – הזורק פטור.....
- יד. טעמים לפטור ממציא את עצמו.....
- טו. סיכום ומסקנות.....

הערה: הדברים נכתבו לצורך לימוד, ובשום אופן לא להלכה

ד פ י - ע י ו ן

ב

א. קטנים פגיעתן רעה ופטורים משלום

האפשרות הראשונה שעולה על הדעת היא שראובן הקטן הוא שעשה את הנזק, ולכן אם יש חיוב על ילדים – מוטל עליו (דהיינו על הוריו) **לשלם את הוצאות הנזק והריפוי** לגבי לוי הניזוקה.

המשנה (במסכת בבא קמא דף פ"ז): **חרש, שוטה וקטן – פגיעתן רעה**, שהחובל בהן – חייב, והם שחבלו באחרים – פטורים.

ובפשטות – מבואר במשנה שאין מחייבים ילדים קטנים על נזיקין שעשו, שכן אין להם דעת. ומכאן נובע, בפשטות, שגם **אי אפשר לחייב את הוריהם** על מעשי ילדיהם.

ומוסיף המאירי (בסוגיה זו): והם שחבלו באחרים פטורים – ואפילו נתרפאו (השוטה והחרש, ובהתאמה – גדל הקטן) **אין מחייבין אותם על מה שעשו בשעת חוליים או קוטנם**, מפני שבשעה שעשו – **אנוסים היו** (וכן כתב הסמ"ג (מצות עשה – מצווה ע') שאע"פ שנתפתח החרש ונשתפה השוטה והגדיל הקטן – אינם חייבים לשלם, שבשעת שחבלו אינם בני דעת).

וכתב הרא"ש (בבא קמא פרק ח סימן ט) שדווקא אשה ועבד שנתגרשו ונשתחררו חייבים לשלם מה שהזיקו בהיותם בני פגיעה רעה, משום שאינם פטורים לשלם אלא משום שאין להם נכסים, מה שאין כן חרש שוטה וקטן **דלאו בני עונשין נינהו – פטורים מלשלם אף אחר שנתגדלו** על מה שהזיקו בקטנותם.

ב. אור זרוע: קטנים שהזיקו ישלמו כשיגדלו

וידועה השיטה החולקת, היא שיטת **האור זרוע** (חלק ג, פסקי בבא קמא אות קמ"ג), שהפטור של הקטנים הוא **כל זמן שהם קטנים**, אבל נתגדלו – **הקטן חייב לשלם מה שהזיק בקטנותו**.

ובמקום אחר (שם אות שמ"ו, הובא בהגהות אשר"י בראש בבא קמא פרק ח סימן ט) – מוסיף האור זרוע ומבאר היאך הגיע לתוספת הלכתית זו. וכך הוא החשבון:

- **ראשית** – היה מקום לומר ההיפך, **שתמיד פטורים** (גם לאחר שהגדילו) שכן לא כתוב במשנה שאם החרש התפקח, או שהשוטה השתפה או הגדיל הקטן

ד פ י - ע י ו ן

חייבים לשלם, כדרך שכתבו בעבד ואשה. ומשמע שאפילו לאחר זמן לא משלמים, והטעם הוא שלא היו בני דעת בשעת החבלה ולכן לא חל עליהם החיוב.

- **אלא שהגמרא** (לקמן בדף צ"ח:) מספרת על מקרה שכפה רפרם את רב אשי לשלם על שטר ששרף, **והוסיף רש"י** שמעשה זה היה **בילדותו**, ומשמע שדעת רש"י היא שקטן שהזיק חייב לשלם כשהגדיל.
- **וביותר** – לכאורה יש לכך סיוע מהגמרא (במסכת בבא קמא דף ל"ט:) העוסקת בשור של חרש שוטה וקטן שהוחזקו נגחנים, שהדין הוא **שמעמידים להן אפוטרופוס**, כדי להפכם למועדים, שאם יזיקו לאחר מכן – ישלמו ממון מן העליה (נזק שלם מנכסיו ולא עוד חצי נזק מגופו). ונשאלה שאלה מנין יגבו את התוספת, ונחלקו האמוראים, שדעת ר' יוחנן שתוספת התשלום היא **מעליית היתומים**, ודעת רבי יוסי בר חנינא שהתשלום יילקח **מעליית האפוטרופוס**, ובשלב הבא יחזור האפוטרופוס ויגבה מהיתומים **לאחר שיגדילו**.
- **וא"כ** – מסכם האור זרוע – יוצא שאם גובים מהקטן את **נזקי בהמתו** לאחר שיגדל – **קל וחומר שיגבו ממנו את הנזקים שעשה בעצמו** (ביאור הקל וחומר: אם מחייבים את הקטן על נזקים שלא הוא עשה, אלא רק חפצים שלו עשו, והוא אחראי עליהם רק מבחינה מנהלתית, כלשון המשנה שאדם חייב על **נזקי רכושו** בגלל שהם "ממונו ושמירתן עליו", קל וחומר שחייב על הנזקים שעשה **בעצמו**, מדין "אדם המזיק").

ג. פסקים חלוקים בדעת הב"ח

- והב"ח** מתייחס כמה פעמים לדינו של האור זרוע (לחייב את הקטן לשלם כשיגדיל), ונראה כמה מקורות, כדלקמן:
- **בשו"ת הב"ח** (הישנות, סימן ס"ב) כתב כאור זרוע, והרי מקצת מדבריו: ...ונראה דחש"י אינם פטורים אלא בעודן חש"י, אבל לאחר שהגדיל הקטן ונשתפה השוטה – **חייבים לשלם**, והכי איתא להדיא בהגהת אשר"י פרק החובל.
 - **בהמשך השו"ת** כתב שהרמב"ם והרא"ש והטור סברי דאפילו דאפילו הגדיל הקטן ונשתפה השוטה אינן חייבין לשלם (משמע מדיוק לשונו שמסכים עם הצד החולק).
 - **ועוד בהמשך** דבריו, כשכתב ליישב את שיטת רש"י, הוסיף שזה דבר פשוט שקטן פטור מלשלם, שכיוון שלא היה בן דעת בשעה שהזיק – **פטור הוא**

ד פ י - ע י ו ן

T

מלשלם, ואם כן היאך יחזור לחיובו לאחר שהגדיל (ובדברים אלו משמע שפוסק כהרא"ש ולא כאור זרוע).

- **ובביאורו על הטור** (סימן שמ"ג ד, ה כתב בהגהת) כתב למסקנה שהכלל העולה הוא שקטן שגנב או הזיק פטור מלשלם כשהגדיל, ולא היתה על זה תקנת חכמים לשלם, ולא כהאור זרוע.

ד. הבנה באור זרוע לחייב את הקטן

ובטעם דין זה (של האור זרוע, שיש צד לחייב קטן שמזיק) כתב **האיגרות משה** (יורה דעה חלק ב סימן י) שאמנם קטן העובר עבירה אין לו שום איסור. אלא שכל זה שייך רק לדיני איסור והיתר, אבל אם עושה איסור באיסורי ממון – שונה דינו בזה, שכן דינים אלו הם עונשי ממון לשלם, ואינם זקוקים לאזהרה (כדברי התוספות במסכת מכות דף ד ד"ה לאזהרה), וממילא העונש הוא על עצם העוולה שיש בזה (גם שלא מצד איסור התורה), והעוולה שייכת גם לקטן שיש בו קצת דעת כהא דפעוטות, ומטעם זה ניחא מה שחייב אדם בתשלומים אף בלא ידע שאסור, שלכאורה מאי שנא מאיסורין, אבל הוא משום דאף שלא ידע שיש בזה איסור מדיני התורה – הא על כל פנים ידע שיש בזה עוולה וגם על זה ענשתו התורה בתשלומים. ולכן סבר האור זרוע שאף הקטן שהזיק חייב לשלם כשיגדיל.

ונפק"מ מביאור זה הוא במקרה של ילד קטן מאד, שאין בו דעת להבין שיש עוולה בלהזיק, שבזה ייתכן שגם האור זרוע יודה שפטור לגמרי.

ה. הלכה לפטור מלשלם

ולהלכה – הביא השולחן ערוך (בסימן תכ"ד-ה): החובל בחרש, שוטה וקטן – חייב, והם שחבלו באחרים – פטורים. ואע"פ שנתפקח החרש ונשתפה השוטה והגדיל הקטן – אינם חייבים לשלם, שבשעת שחבלו בהם לא היו בני דעת.

ועוד בהלכה – הביא השולחן ערוך (בסימן צ"ג-ג) קטן שטענו הגדול, אם טענו בדבר שיש לו הנאה לקטן, כגון עסק משא ומתן, לאחר שהגיע לעונת הפעוטות, והודה הקטן, נפרעים מנכסיו, ואם אין לו, ימתין עד שיהיה לו, וישלם. ואם כפר הקטן, ממתנינים

ד פ י - ע י ו ן

עד שיגדיל וישבע היסט. ואם טענו בדבר שאין לקטן הנאה, כגון נזקים וחבלות, אע"פ שמודה ואע"פ שיש לו ממה לשלם, פטור, ואפילו לאחר שהגדיל.

יוצא בפשטות, עפ"י ההלכה שבשולחן ערוך, ללא תוספת האחרונים (דלקמן) – ראובן הקטן (ובודאי הוריו של ראובן הקטן) **פטורים מלשלם** על נזקי הקורקינט.

ו. ראוי לשלם ככפרה כשיגדל

אלא שיש באחרונים התבוננות נוספת בסוגיה זו.

התרומת הדשן (פסקים וכתבים סימן ס"ב) הביא את **מחלוקת הראשונים דלעיל** (בין הרא"ש לאור זרוע), ואח"כ הוסיף, שמאחר שמדויק בגמרא בכמה מקומות (שהביא האור זרוע) שיש סימן רע לקטן, מאחר שנעשו מכשולות מתחת ידו – לכך נראה ש**טוב הוא שיקבל איזה כפרה**.

וכן כתב בספר חסידים (סימן תרצ"ב, וצינו המגן אברהם בסימן שמ"ג-ד) על איש אחד שבא לפני החכם ואמר: זוכר אני כשהייתי קטן **הייתי גונב מבני אדם** וגם הייתי חוטא בשאר עבירות, שמא איני צריך תשובה לשלם הגניבות, כי כשחטאתי לא הייתי בן י"ג שנים ויום אחד? אמר לו: **כל עוונות שאתה זוכר וכל אשר שגנבת אתה צריך לשלם** שהרי יאשיהו שב מכל העוונות, ושילם כל אשר דן שלא כדין שציווה להפסיד ממון שלא כדין בקטנותו.

ויש להעיר שבבודאי אין כוונת ספר החסידים לפסוק כהאור זרוע, המחייב את הקטן, שכן הספר חסידים מתייחס גם לשאר העוונות, ובכל העוונות הוא מכריע שעל הקטן לשלם, והרי בשאר עוונות אין מי שסובר שקטן הוא בר עונשין לשלם את עוונותיו. **אלא פשוט** שכוונת הספר חסידים לחייב את הקטן **לתקן נפשו לפני משורת הדין**.

וכן כתב הרמ"א (בשולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שמ"ג) שקטן שהכה את אביו או **עבר שאר עבירות בקטנותו**, אע"פ שאין לו חיוב תשובה כשיגדל, מ"מ **טוב לו שיקבל על עצמו איזה דבר לתשובה ולכפרה**, אע"פ שעבר קודם שנעשה בר עונשין.

ד פ י - ע י ו ן

וכן כתב הט"ז (שם) לגבי עובדא דרפרס ורב אשי, וכן הוא לשון הב"ח (שם), שלא טוב לנפש כי המשיך עליה טומאה מצד הרע, על כן טוב לו כשיגדיל לשוב בתשובה מעצמו על כל מה שעבר.

ובשבות יעקב (חלק א-קע"ז) מחדש שכדי לצאת ידי שמים אין מן הצורך לשלם הכל. ומדייק מתרומת הדשן (דלעיל) שהלשון "טוב שיקבל עליו איזו כפרה" מורה שעליו לעשות קצת תשלומין כפי ערכו והישג ידו, ולא שחייב לשלם דמי הזיקו (זה אינו כהספר חסידים לעיל, שכתב שישלם כל היזקו).

ולסיכום חלק זה – של קטן המזיק – יוצא שמעיקר הדין – הקטן והוריו פטורים מכל סוג של תשלומי נזיקין, אלא שלפנים משורת הדין יש עניין לקטן כשיגדיל לתת משהו לכפרת נפשו (וההורים בכל מקרה פטורים, גם לפנים משורת הדין).

ז. אבנו, סכינו ומשאו שנפלו מהגג

ואפשר להתבונן על המקרה שבענייננו באופן אחר, שהקטן אינו המזיק עצמו, אלא הוא רוח מצויה של נזקי האם. ונבהיר את דברינו.

הגמרא (במסכת בבא קמא דף ג:) דנה בדברי המשנה בראש המסכת שה"הבער" הוא אב נזיקין "אש", ועתה מבארת הגמרא מהי תולדת האש, ומבארת שהכוונה לאבנו סכינו ומשאו שהניח בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו תוך כדי מעופו, ובסיס ההשוואה הוא שאב נזיקין אש מוגדר כ"כוח אחר מעורב בהן, וממונך ושמירתו עליך", ולכן גם תולדתו מוגדרת באופן זה (דהיינו: אבנו, סכינו ומשאו שהניח בראש הגג נזקים לרוח מצויה שתקחם ויזיקו תוך כדי מעופם ברוח זו, והחייב יהיה מדין "אש" לפי כל סעיפי החיוב).

א"כ גם בענייננו נוכל לומר שראובן הקטן הוא רוח מצויה, והקורקינט שעומד על המעקה, ומוכן ליפול בידי ילדים קטנים השכיחים שם, הוא ה"אבנו, סכינו ומשאו, שהניחם בראש הגג ונפלו ברוח מצויה". ומאחר שהנזק לגבי לוי נעשה תוך כדי נפילה (ובלשון הגמרא: בהדי דאזלי קא מזקי) – א"כ מדובר בתולדת נזיקין אש, ולכן לכאורה הגב' כהן חייבת בתשלומי הנזק והריפוי של גבי לוי שניזוקה.

ד פ י - ע י ו ן

ח. האם קטן הוא רוח מצויה?

הגמרא (במסכת בבא קמא דף כ"ב:) מביאה את דין השולח את הבעירה ביד חרש שוטה וקטן שפטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים. ומקשה (בשלמא למ"ד אישו משום חיציו – מובן מדוע אין מחייבים, שהרי הנזק בא מחיציו של החרש, אלא) למאן דאמר אישו משום ממונו – מדוע אין מחייבים את השולח, שהרי הבעירה היא ממונו, והחש"ו הם רק הרוח המצויה שלקחה את הבעירה, וא"כ המשלח הזיק מדין אש?!

ולכאורה קושיית הגמרא היא בדיוק הנושא הנדון בענייננו, שהנחת הקורקינט על המעקה, תוך ידיעה שיש ילד קטן בסביבה, שעלול לקחת את הצעצוע שנקרה לידו ולהשתמש בו – יש לדון אם דומה למסירת בעירה לקטן, וא"כ – אולי נחייב את האם מדיני אש!

והגמרא מתרצת שהפטור הוא כשמסר לחרש גחלת והחרש ליבה אותו – לכן פטור, אבל אם מסר לו שלהבת – באמת חייב המשלח, כיוון שיש בזה **ברי היזקא** (ולפי רבי יוחנן, הלומד אישו משום חיציו, ופוסט גם בשלהבת – אבל מחייב במצב שמוסר לו "גווזא, סילתא ושרגא" שהם עצים וזרדים דקים, דליקים ביותר, ואיתם גם נר דולק, שכל שנתר לעשות הוא רק לקרבם זה לזה ואין שום צורך בליבוי כדי שהאש תאחז בהם).

ולמדנו מסוגיה זו שהאפשרות לחייב את מתחיל הפעולה (זה שמסר את הבעירה או זה שהניח את החפץ במקום שעלול להיות מסוכן) תלוי בשאלה **עד כמה ברי היזקא** הסיכוי שיבוא מישהו וימשיך את הפעולה (והביאור הוא שככל שהסיכוי גדול יותר – כך המשכת הפעולה תיקרא יותר בשם "רוח מצויה", ובזה תגדל הסיבה לחייב את מתחיל הפעולה).

ולכן גם בענייננו – יש לבדוק מה מנהגו של ילד זה לעשות בדרך כלל, כאשר יש לידו מציאותיות דומות, האם מדובר בילד ש"ידו בכל", שמיד לוקח דבריו לידיו, או שמדובר בילד שבדרך כלל הוא שקט, כך יש ללמוד מהסוגיה, שבזה תלוי חיובה של גב' כהן בדיני אש.

ד פ י - ע י ו ן

ט. רוח מצויה מזומנת

הגדרה ברורה מצאנו בגליונות החזון איש על חידושי הגר"ח (בתחילת הגליון, הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה א ד"ה ויש לומר), שהראה עד כמה קלים גדרי רוח מצויה, כגון אדם שעלה על הגג כדי ליפול ברוח מצויה על התינוק ויהרגהו – נחשב כרוצח, ואם כשאינו חייב מיתה (שלא נחשב רוצח לעניין חיוב מיתה אלא רק כשהמית בכוחו, וכתוספות במסכת סנהדרין דף ע"ז.) – אבל עבירת רציחה יש כאן וכו', ואין חילוק אם רוח משליכו או שור או נכרי – כל שהרציחה מזומנת מתייחסת הרציחה אל מעשיו והוא מתחייב בה.

ולמדנו מדבריו שכאשר יש דבר שמזדמן להיעשות – המציאות נקראת "רוח מצויה" גם אם אין כאן רוח אמיתית, ואפילו יש שם בהמה או אפילו נכרי (שיש לו בחירה אם לעשות את המעשה או להימנע) – מכל מקום כלפי חיובו של האדם – כל הסביבה נקראת "רוח מצויה" והמתחיל חייב.

וא"כ בענייננו נראה שהנחת הקורקינט על המעקה דומה להנחת אבנו, סכיני ומשא על ראש הגג, והסיכוי שראובן הקטן יפילנו נותן למעשה הנפילה שם של רוח מצויה, וממילא התוצאה שייכת לדין אב נזיקין "אש" על כל חיוביו.

י. כוח המשיכה אינו כוח אחר

והיה מי שרצה לטעון שיש לפטור את גב' כהן מתשלום נזקי הבגדים, שכן שם הנזק במקרה שבענייננו איננו "אש" אלא "בור", ובור – כידוע – פטור על כלים. ונבהיר את טענתו ומה שיש לענות עליה.

ידועה סוגיית "הכותל והאילן" (בגמרא במסכת בבא קמא דף ו:): שנפלו לאחר אזהרה שעומדים לקרוס, ובעל הבית לא שעה לאזהרות, והזיקו תוך כדי נפילה, ויש בזה ויכוח בראשונים ובמפרשים אם נדון מדין "אש" או מדין "בור".

התוספות (שם בדף ו. ד"ה היינו בור), הרא"ש (בבא קמא א-א בסוף) והרשב"א (בבא קמא דף ו: ד"ה תוך) כתבו: כיוון שהאש – כוח אחר מעורב בו, ובלתי אותו כוח לא היה הולך ומזיק, ואילו אלו (הכותל והאילן) נופלים מעצמם בלא כוח אחר – יותר יש לדמותן לבור מאשר לאש.

ד פ י - ע י ו ן

למדנו מדבריהם שבכותל ואילן – המזיק הולך מכוחו העצמי ולא בכוח אחר, ועוד נראה מדבריהם ש"כוח המשיכה" אינו נקרא כוח אחר, אלא הוא כוח פנימי של המזיק עצמו, והוא חלק מהגדרתו (ואריכות בעניין זה כבר למדנו בספרנו "אוצר העיון" למסכת בבא קמא סימן ה – "החנוכיה שנפלה מהמרפסת").

הנחלת דוד (בבא קמא דף ו: ד"ה הכותל והאילן) מבאר את דעת הראשונים הנ"ל, וטוען שכותל ואילן נחשבים כמו **בור אחד ארוך**, כיוון שהוא מוגבל למקום נפילתו, ואילו אש מרחיקה נדוד לפי הכוח האחר המעורב בה.

ובענייננו – לפי תכונה זו, של ריחוק או נזק מקומי – יש מקום לדון לכאורה את הקורקינט שנפל **כדין בור**, ואם כנים הדברים – הרי הדין הוא **שבור פטור על כלים** (הנלמד במשנה במסכת בבא קמא דף נ"ב., בגמרא שם ובדף ה:), והובא להלכה בשולחן ערוך סימן ת"א-כא), ומשמעות הדבר **שאי אפשר לחייב על נזקי הבגדים** של גבי לוי, המוגדרים ככלים.

אלא שבאבן האזל (הלכות נזקי ממון יג-ט) **הקשה** על דברי הנחלת דוד, שהרי גם בכל אבנו סכינו ומשאו שהניחם בראש גגו ונפלו ברוח מצויה – **תמיד מקום נפילתם מוגבל הוא**, שכן כשהגיעו לאוויר **נופלים גם הם מכוח עצמם למטה**, ולא מכוח הרוח, ועדיין שמם עליהם "אש"!

ותירץ הקהילות יעקב (בבא קמא סימן ד) שיש לחלק, שאבנו סכינו ומשאו **סיבת תנועתם אינו בגלל הכוח שלהם** ונפילתם אינו בגלל שייכותם לרשות הרבים, אלא רק הרוח מביאה אותם לשם. אבל כותל ואילן **נופלים מחמת עצמם**, והקשר שלהם למקום הנפילה הוא מכוח עצמם.

א"כ גם בענייננו – איננו יכולים לתלות את נפילת הקורקינט **בנפילה עצמית**, ככותל ואילן (השייכים לדין בור), אלא כנפילה **התלויה בסיבת הסטתו של הקטן**, שהיא כרוח מצויה, ולכן הדמיון הוא לאש ולא לבור.

ד פ י - ע י ו ן

יא. אישו משום חיציו או משום ממונו

ואנו חוזרים למהלך הקודם, שהמקרה שבענייננו מוגדר כדין "אש" (המחייב בנזקי כלים, ולא כבור, כדלעיל).

אלא שטרם הגענו אל המנוחה, שכן עדיין יש לחלק בכמה סוגים של חיובי תולדות נזקי אש כדלקמן:

- **לגבי תולדות נזקי אש** – לומדת הגמרא (במסכת בבא קמא דף ג:) שתולדות אב נזיקין "אש" הוא אבנו, סכינו ומשאו שהניחן בראש הגג, ונפלו ברוח מצויה והזיקו תוך כדי מעופן.
- **וכבר למדנו** בשיעורים קודמים (יעוין בספרנו "אוצר העיון" למסכת בבא קמא, סימן ב' – "כוח ראשון וכוח שני") את תמיהת המפרשים שתולדה זו אינה דומה בדיוק ל"אישו משום חיציו", שכן ההתייחסות ל"אישו משום חיציו" היא כמו לנזקי "אדם המזיק" על כל דיניו (פירוש הדבר שבדיני אדם המזיק אם יירה חץ ויהרוג אדם – יתחייב כרוצח, וחיידה התורה שדין זה תקף גם לגבי "אישו משום חיציו", דהיינו שאם ידליק אש והיא תלך ברוח מצויה ותהרוג אדם – ג"כ יתחייב כדין רוצח), וכל זה – באב נזיקין "אש".
- **לעומת זאת** – נראה שבתולדה אין הדין כך, שכן בוודאי שאדם שהניח סכין בראש הגג, ואח"כ נשבה רוח מצויה, שהעיפה את הסכין על אדם והרגתו – אין שום צד לחייבו כרוצח, שהרי הסכין הלכה מעצמה, ורק האשמה לתנועה זו בעקיפין מוטלת עליו.
- **א"כ נמצא שבאב נזיקין אש** – תולדותיהן לאו כיוצא בהם, שכן בנזק האב (הוא האש עצמה) – אם הרג – חייב, ובתולדות (אבנו, סכינו ומשאו בראש הגג) – אם הרגו – פטור! וזה לא ייתכן, שכן מסקנת הסוגיה היא שכל אבות נזיקין – תולדותיהן כיוצא בהן (למעט חצי נזק צרורות, ואין כאן מקומו), א"כ היאך נבין את דין אב ותולדה של אש?
- **והחזון איש** (בבא קמא ב-א) חילק, שגם מי שלומד ש"אישו משום חיציו" וחייב במקרה של דיני נפשות, מודה שכאשר יש שיהוי בכוח החץ – משתנה דין החץ, ומעתה הוא "אישו משום ממונו", וחייב רק על נזקי ממונו ולא על דיני נפשות.
- **ובזה מתורצת התמיהה**, שבאמת אילו אבנו, סכינו ומשאו היו עפים מיד עם הנחתן על גבי הגג – בוודאי שהמניחן היה מתחייב גם בדיני נפשות, ואם

ד פ י - ע י ו ן

החפצים הללו גם הרגו – המניחן בראש הגג במקום שיש רוח מצויה ייחשב כרוצח. אלא שהמציאות הרגילה היא **שלאחר הנחת החפצים על הגג – יש שיהיו זמן כלשהו, ורק אח"כ מגיעה רוח מצויה ומעיפה אותן למטה.** א"כ בוודאי שאין כאן "אישו משום חיציו" המחייב ברציחה, אלא רק "אישו משום ממונו", המחייב בדיני ממונות בלבד, וא"כ **תולדותיהם ניוצא בהם ולא קשיא מידי.**

- **ובקצרה:** שונה הדין בחפץ שנפל באופן שהרוח המצויה הגיעה מיד לאחר הנחת החפץ על הגג, שנדון בדין "אישו משום חיציו", הזהים לדיני "אדם המזיק", לעומת חפץ שנפל לאחר שיהוי מעט זמן, שנדון בדין "אישו משום ממונו", המסווג יחד עם דיני "ממון המזיק" (כגון שאין בו דיני רציחה וכגון שאין בו ד' תשלומים (צער, ריפוי, שבת, בושת) וכו'), ובנוסף יש לו מערכת דינים ייחודית השייכת לאב נזיקין "אש" בלבד (כגון פטור בטמון ועוד), כפי שנלמד לקמן.

א"כ במקרה שבעניינינו, שיש שיהוי זמן בין הנחת הקורקינט ע"ג המעקה (ובזה התקיים דין "אבנו, סכינו ומשאו שהניחן בראש הגג"), ובין דחיפתו למטה ע"י משחקיו של ראובן הקטן (ומעשה זה נקרא "רוח מצויה") – התוצאה כאן מדומה לדין **אישו משום ממונו**, על כל ההשלכה ההלכתית שיש לדין זה, כדלקמן.

ב. אישו משום ממונו פטור מריפוי

הגמרא (במסכת בבא קמא דף כ"ג.) מראה הבדל חשוב בין דין **אישו משום חיציו** לדין **אישו משום ממונו** – דיני **תשלומי ארבעה דברים** (צער, ריפוי, שבת, בושת, שהם חוץ מתשלום נזק, תשלומים אלו שייכים בדיני אדם המזיק ואינם שייכים בדיני ממון המזיק).

המקור לחילוק זה הוא **בגמרא** (במסכת בבא קמא דף כ"ו.). המשווה בין דיני אדם המזיק (המשלם בנוסף לנזק עוד ארבעה תשלומים הנ"ל), לדיני **ממונו המזיק**, המשלם נזק בלבד, והוא מדין הפסוק (ויקרא כ"ד, י"ט) "ואיש כי יתן מום בעמיתו, כאשר עשה כן יעשה לו", ודורשת הגמרא "איש בעמיתו" – ולא "שור בעמיתו".

לפיכך בעניינינו, המוגדר כ"אישו משום ממונו" (כפי שלמדנו לעיל) – שייך **לחייב את גב' כהן רק על נזקי הבגדים**, שהם מדין תשלומי "נזק" (השייך ב"אישו משום ממונו" כדלעיל),

ד פ י - ע י ו ן

יב

ואין לחייבה על תשלומי הריפוי, שהן מדין ארבעה תשלומים (ואינם שייכים ל"אישו משום ממונו", כדלעיל).

יג. ממציא את עצמו – הזורק פטור

וכל מה שלמדנו עד עתה היה בהנחה שהאשה שנפגעה עמדה כל הזמן על מקומה, והקורקינט נפל עליה בדיוק על המקום שבו היא עמדה קודם.

אלא שבמקרה שבענייננו מדובר שגב' לוי הגיעה למקום תוך כדי הליכה, דהיינו: לפני זריקת הקורקינט היא היתה במקום אחד, ולאחר מעופו של הקורקינט היא המשיכה להתקדם ורק אז הגיעה למקום פגיעתה – א"כ אין כאן דיני מזיק רגילים, אלא יש לדון בסוגיית "ממציא את עצמו".

הגמרא (במסכת בבא קמא דף ל"ג.) דנה בחיוב גלות בשוגג, ומנתחת את הפסוק (דברים י"ט, ה) "...ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת – הוא ינוס..." , ואמר רב זביד בשם רבא... "ומצא" – פרט לממציא את עצמו. מכאן אמר רבי אליעזר בן יעקב: מי שיצתה אבן מתחת ידו והוציא הלה את ראשו וקיבלה – פטור. אמר רבי יוסי בר חנינא: פטור מגלות וחייב בארבעה דברים (כלומר חיוב זיקין יש כאן (פרט לבושת המצריך כוונה, כברש"י בדף ל"ב), וברש"י: שהרי הוא פושע, כיוון שזרק למקום שבני אדם מצויים).

ולהלכה נפסק (בשולחן ערוך סימן ת"כ-ל): הזורק אבן, ולאחר שיצאה מתחת ידו הוציא הלה ראשו מהחלון וקיבלה – פטור מכלום, שנאמר "ומצא את רעהו" פרט לממציא את עצמו.

א"כ בענייננו, הגם שגב' כהן נחשבת מזיקה בתולדת נזקי אש (כדלעיל) – אמנם כל זה אילו היתה הגב' לוי (הניזק) נמצאת כבר בשעת הזריקה במקום הנזק.

אלא שהמציאות היא שגב' לוי המציאה את עצמה למקום נפילת הקורקינט, ולכן – לכאורה, על פי הלכה זו נפטור את גב' כהן מנזק זה.

ד פ י - ע י ו ן

יד. טעמים לפטור ממציא את עצמו

אלא שבמבט מעמיק – אפשר להגיע למסקנות שונות, התלויות בטעם הפטור של "ממציא את עצמו".

יידועים בפוסקים כמה טעמים לפטור זה של "ממציא את עצמו"

- **טעם א – גזירת הכתוב בלא טעם** – מאחר שהתורה כתבה "ומצא" – א"כ הגם שאולי לא היינו מחלקים בדיני נזיקין במיקומו ובמצבו של הניזק – בא הפסוק לחדש, שבמקרה שהניזק לא היה במסלול הנזק – באה התורה לפטור את המזיק מנזק כזה.
- **טעם ב – אונס גמור** (טעמו של הב"ח בסימן ת"כ, עפ"י רש"י ותוס' בסוגיה) – החידוש בסוגיה זו הוא להגביל את חיוב המזיק לנזקים שהיה עליו להעלות בדעתו שיקרו, ובכלל זה כל הניזקים והנזקים הנמצאים בדרכו של המזיק במסלול ההזקה לחברו. אולם ניזקים הנמצאים מחוץ למסלול ההזקה – לא עלה על דעת הזורק לחשוש שיש כאן בעיה – ולפיכך פטור מתשלום נזיקין. ואמנם – יוצא מכאן דין נוסף, שבמקום ששכחים בו אנשים, שעלולים להיקלע למקום – מציאות זו היא אכן שייכת לחיובו לחשב מראש בעיה זו, ובמקרה זה הדין הוא שיתחייב (ויעוין עוד בחידושי רבי שמעון יהודה הכהן שקאפ על בבא קמא סימן כ"ה).
- **טעם ג – הניזק הזיק את עצמו** – מאחר שהניזק הוא זה שעשה את הפעולה האחרונה, ופעולה זו איפשרה לנזק להתממש – א"כ (בין אם היה על המזיק להעלות בדעתו או שלא היה לו להעלות בדעתו) אנו אומרים שהמזיק פטור כיוון שהניזק הביא על עצמו את הנזק (ויש שהגדירו באופן אחר: הניזק הופך להיות שותף בנזק זה, וממילא אינו יכול לדרוש תשלום על דבר שהוא גם שותף בו).
- **טעם ד – נפסקו חיציו של המזיק** (דעת הגרש"ר בשיעורי ר' שמואל על מסכת מכות דף ח סימן של"ו) – נזק שלא היה במסלול ההזקה – אינו מתייחס כלל למזיק, אפילו שאין כאן אונס, שאנו אומרים שכאילו נפסקו חיציו של המזיק כלפי נזק זה.

ועתה ננתח היאך שייכים הטעמים השונים **לשאר אבות נזיקין** (פרט לאדם המזיק, היורה חץ, שלגביו בוודאי מתייחס הפוסק), ובתוך כך – יתברר הדין גם למקרה שבענייננו, השייך (כפי שלמדנו לעיל) לדין **אישו משום ממונו**, כדלקמן:

ד פ י - ע י ו ן

יד

לטעם א (גזירת הכתוב) אפשר לומר שאין לך בו אלא חידושו, מאחר שלמדנו **חוב נזיקין** שהוא כללי לכל די אבות נזיקין, ופטור פרטי בגזירת הכתוב לגבי **אדם המזיק** (ולזה יצטרף המקרה של "אישו משום חיצו", שהלכותיו כהלכות אדם המזיק) – אי"כ בשאר אבות נזיקין **נשאר החוב על כנו** גם במקרה של נזק שנוצר ע"י שהניזק המציא את עצמו.

ולפי זה בענייננו – גב' כהן חייבת בנזקי הבגדים (ופטורה, כדלעיל, מתשלומי הריפוי).

לטעם ב (אונס גמור) עלינו לבדוק עד כמה שייך שיבואו אנשים וימציאו את עצמם לחדר המדרגות של בניין זה. מקום **שיש חשש להגעת אנשים למטה** – אי אפשר לפטור את הזורק בטענת אנוס, **וגם גב' כהן תהיה חייבת בנזקי הבגדים**.

ואם אכן החשש קטן שיימצאו שם אנשים – **תהיה גב' כהן פטורה מנזקי הבגדים** (בנוסף על הפטור מתשלומי הריפוי, כדלעיל).

לטעם ג (שהניזק עשה לעצמו) – סברה זו טובה **לכל המקרים** (ולכל אבות הנזיקין) שבהם הניזק פעל בניזקו, ולכן **גם בענייננו** – כיוון שגב' לוי המציאה את עצמה למקום הנזק – **אי"כ אינה יכולה לתבוע את נזקה** שכן נחשב שהיא הזיקה את עצמה.

לטעם ד (כלו חיצו) – נראה בפשטות, שטעם זה שייך **רק כשמדובר על חיצים** (דהיינו: אדם המזיק ואישו משום חיצו), אבל כאשר מדובר על שאר אבות נזיקין (ובכללם דין "אישו משום ממונו") – **לא התחדש פטור זה** (ויעויין באילת השחר בבא קמא דף נ"ג: שנקט בפשטות בהבנה זו).

וליתר עומק בנקודה זו, אפשר להבין שמעשה נזק שאדם עושה, וכל מעשה הנזק מתייחס אליו – יש משמעות **למעשה** של מישהו אחר (ובוודאי כאשר זה הניזק עצמו) **להפסיק את מעשיו של הראשון**. אבל כאשר אדם אינו עושה מעשה, אלא הוא רק **אחראי** על מעשיו של ממונו (מצד רוח חיים של בהמתו או מצד כוח אחר של רוח מצויה) – אין משמעות **למעשהו** של השני, ואין בזה כדי לשנות את מימד האחריות (ובקצרה: מעשה השני מפקיע מידי מעשה הראשון, אבל מעשה השני אינו מפקיע מידי אחריות הראשון).

ד פ י - ע י ו ן

ומשמעות הדבר בענייננו הוא שמאחר ומדובר באישו משום ממונו – **נחייב את גב' כהן על נזקי בגדיה של גב' לוי** (וכאמור – מתשלומי הריפוי פטורה, כדלעיל).

אמנם – יש שלמדו את המילים "נפסקו חיצויו" לאו דווקא בהקשר הרגיל של דיני חץ (של אדם המזיק או אישו משום חיצויו) אלא בהקשר הכללי שלהם, דהיינו שאין קשר בין סוג הנזק לתוצאה, ותמיד כאשר יש התערבות של צד אחר בנזק – **התערבות זו גופא היא הסיבה** לכך שנפסקים חיצויו של הראשון (ובמילים אחרות: שיטה זו מאחדת את טעם ד הנוכחי עם טעם ג' לעיל, שהניזק משתתף בנזק ומקבל עליו את האחריות ואת התשלומים הנובעים מהשתתפות זו, א"כ אין מקום להאריך כאן בשיטה זו).

ובקצרה – הדין בענייננו הוא :

- **לגבי הוצאות הריפוי – לפי כל הטעמים אי אפשר לחייב.**
- **ולגבי נזקי הבגדים :**
- **לטעם א** (גזירת הכתוב) – **גב' כהן חייבת.**
- **לטעם ב** (אונס) – **הדין תלוי בשכיחות אנשים במקום.**
- **לטעם ג** (הניזק עשה לעצמו) – **גב' כהן פטורה.**
- **לטעם ד** (כלו חיצויו) – **גב' כהן חייבת.**

ובשורה התחתונה : אין אפשרות לחייב את גב' כהן לא בנזקי הבגדים ולא בהוצאות הריפוי.

טו. סיכום ומסקנות

קורקינט שהונח על המעקה וילד קטן דחפו למטה, ובדיוק אשה התקרבה לשם והקורקינט נפל עליה ונפצעה וניזקו בגדיה. מי ישלם הוצאות אלו? ולמדנו בזה את נושאים הבאים :

- **למדנו במשנה שקטנים – פגיעתן רעה, שאם חבלו באחרים – פטורים, וביאור הראשונים (ובראשם הרא"ש) שהסיבה לפטור היא שאין להם דעת, שהם אנוסים וגם שאינם בני עונשין.**
- **שיטת האור זרוע היא לפטור את הקטן בקטנותו, אבל כשיגדל – ישלם על מה שעשה בקטנותו, והביא סיוע מהגמרא ומקל וחומר.**

ד פ י - ע י ו ן

טו

- **הב"ח** מראה צדדים חלוקים ובביאורו על הטור מכריע כהרא"ש (שהקטנים פטורים לגמרי) ולא כהאור זרוע (שישלמו בגדלותם).
- **האיגרות משה** מבאר את האור זרוע, שלקטן יש **קצת דעת**, המספיק לחייב בדברים שחיוביהם אינו מצד התורה אלא מצד **העוולה שבזה**.
- **להלכה** נפסק כהרא"ש, שהקטן והוריו **פטורים לגמרי** תמיד, אולם **התרומת הדשן** כתב שטוב שהקטן יקבל איזושהי כפרה, ובספר **חסידיים** כתב שטוב לקטן לשלם לפני **משורת הדין** מצד **תיקון נפשו** (וכן הוא ברמ"א, בט"ז ובשבות יעקב).
- **ויש להתבונן** במקרה זה גם **מדין תולדת האש**, שהקורקינט הוא כאבנו, סכינו ומשאו שהניחו בראש הגג, והקטן הוא כרוח מצויה, ולכן יש לחייב את מי שהניחו על המעקה מדין תולדת האש.
- כדי להגדיר את הקטן כ"רוח מצויה" – יש לבדוק את מציאותו הרגילה, האם הוא **שקט או פעיל**, ולפי זה להכריע אם מדובר ב**רוח מצויה** (המחייבת את המניח) או לא. **ובחזון איש** הגדיר ששכל דבר שמזדמן להיעשות – ייקרא "רוח מצויה", אפילו **בהמה או נוכרי** המצויים שם.
- והמקרה שבענייננו **אינו דומה לדין הכותל והאילן** (שנפלו ברוח מצויה והזיקו), שחיובם מדין **בור**, שכן שם פעל **רק כוח המשיכה**, ואצלנו **הדחיפה** התחילה את הפעולה (כפי שמחלק הקהילות יעקב).
- הנפילה היתה **לאחר עבור זמן מההנחה**, ולפיכך הנזק נקרא **תולדה של איש** **משום ממונו**, הפטור מדי' תשלומים (ובתום ריפוי).
- ומאחר שמדובר **שהניזוקת המציאה את עצמה**, והתקרבה למקום לאחר הזריקה, נכנסים לדין **"ומצא – פרט לממציא את עצמו"**, שיש בו צדדים לפטור את הזורק.
- **ויש כמה דרכים** בסוגיה זו, ולפי כל דרך משתנה הדין (אם מטעם גזירת הכתוב – הזורקת חייבת, אם מטעם אונס – הדין תלוי בשכיחות אנשים במקום, אם מטעם שהניזק עשה לעצמו – הזורקת פטורה, ואם מטעם שכלו חיצו – הזורקת חייבת).
- **ובשורה התחתונה: אין אפשרות לחייב את מניחת הקורקינט על המעקה, לא בנזקי הבגדים ולא בהוצאות הריפוי.**